
MOSTARSKI BISKUP ALOJZIJE MIŠIĆ (1912.-1942.)
ZA VRIJEME DRUGOGA SVJETSKOG RATA (II.)

Prilog proučavanju međucrkvениh i međunacionalnih odnosa*

Tomo Vukšić, Sarajevo

UDK: 26212 Mišić, A.
261.8 (497.6)
Izvorni znanstveni rad
Primljeno 3/2006.

Sažetak

Ovaj rad bavi se ulogom mostarskoga biskupa Mišića u prvim dvjema godinama Drugoga svjetskog rata, a sastoji se od dva dijela. U prvome su ukratko predstavljene konfesionalne prilike u BiH i posebice stanje Katoličke crkve u Hercegovini neposredno prije tog rata. Drugi je dio posvećen samom biskupu Mišiću i njegovu djelovanju, tako da je najprije opisan početak rata u njegovoj biskupiji, čije su prve žrtve bili upravo Hrvati. Prikazano je također Mišićevo pozdravljanje nastanka hrvatske države. No, iako je, općenito govoreći, u pravoslavce imao vrlo malo povjerenja, a u muslimane nimalo, u početku se nadao da su prelasci na katoličku vjeru bili dragovoljni. U tu svrhu objavio je i posebnu okružnicu o prijelazima. Od svećenika je tražio razborito postupanje u ratnim prilikama i pomaganje siromašnima, prosvjedovao je, osobno i preko svojih predstavnika, protiv progona nedužnoga pravoslavnoga i katoličkoga stanovništva te je u tu svrhu nekoliko puta pisao državnim vlastima i Biskupskoj konferenciji u Zagrebu te zapovjedništvu talijanske vojske u Mostaru.

2.8. Okružnica o prijelazima

Nakon proglašavanja Pavelićeve zakonske odredbe "O prijelazima s jedne vjere na drugu" (3. svibnja 1941.)⁵⁷ te nakon što je Ministarstvo bogoštovlja i nastave objavilo "Upute glede prijelaza s jedne vjere na

* Prvi dio ovoga članka objavljen je u Crkvi u svijetu br. 2/2006., str. 215-234.

⁵⁷ Usp. J. Krišto, Katolička crkva i Nezavisna država Hrvatska 1941.-1945. Dokumenti, str. 36-37.

drugu" (27. svibnja 1941.),⁵⁸ učestale su molbe inovjeraca za prijelaz na katoličku vjeru. U toj delikatnoj situaciji Mišić se postavio tako da je 8. srpnja 1941. objavio posebnu okružnicu "Katoličkim župnim uredima"⁵⁹ kojom je uredio ovo pitanje. U toj okružnici, koja je tiskana na posebnom listu,⁶⁰ Mišić veli: "Teška su vremena u cijelom svijetu. Nije čudo da se nezgode pojavljuju i kod nas u dosta teškoj mjeri. Nećemo duljit. Znete prilike pa nije potreba.

Usljed sticaja prilika izbila je kod nas težnja i molbe brojnijih, da se vrate u krilo sv. katol.[ičke] crkve. Odriču se šizme prihvaćaju katolicizam.

Katol.[ička] sv. crkva neće nasilja, ne trpi ukrivljena prozelitizma. Hoće u slobodi i sa uvjerenjem pojedinac ko i skupina g.[ospodinu] Bogu da služi, stoga i ako se crkva sv. veseli, drago joj je što se brojni vraćaju istini, neće i ne prima ih odmah, dok se ne uvjeri, da te brojne vodi samo istina i uvjerenje, ništa drugo; posebno ne sila ni varka bez uvjerenja. Radi ovoga, da se znate ravnati, da se ne bi koji od brojnih molitelja u njihovoj najboljoj namjeri i odluci smeli i smutili, dogodilo se pogreškom ma i nehotice, dajemo upute kako se sa strankom u pitanju prelaza na katolicizam držati i postupati ima."

Nakon tog uvoda Mišić u 13 točaka određuje da: "1. Načelno svi,⁶¹ pojedino ko i skupine primaju se! Niko se od unije sa katol.[ičkom] crkvom odbiti ne smije. Međuto nuždan je oprez; zasebno suzdržljivost prema izvjesnim osobama n.[a] p.[rimjer] inteligentnijim osobama kao što je svešteno lice, učitelj, gradski sumnjivi nešto uobraženiji, imotniji krugovi, gdje se razborito pribojava dvomišljenost. Prema drugim n.[a] p.[rimjer] zemljoradnicima po selima, običnim gradskim licima, radnicima, obrtnicima može se biti koliko više moguće susretljiv.

2. Židovi, do krajnosti prema njima oprez, suzdržljivost.

3. Svaki ozbiljni katehumen ili sa obitelji mora svoj ostup od šizme a pristup u sv. katol.[ičku] crkvu nadležnoj kotar.[skoj] državnoj oblasti dojaviti, potvrdu dobiti da je dojavio. Potvrdu da je svoj istup državnoj vlasti propisno najavio kandidat kateh.[umen]

⁵⁸ Usp. J. Krišto, Katolička crkva i Nezavisna država Hrvatska 1941.-1945. Dokumenti, str. 52.

⁵⁹ Usp. ABOM, br. 837/1941. od 8. srpnja 1941. – Jedan primjerak čuva se u Mišićevoj pisanoj ostavštini.

⁶⁰ Nisam uspio pronaći da je ova Mišićeva okružnica bila objavljena u nekom glasilu.

⁶¹ Boldirano u izvorniku.

donosi nadležnom katol.[ičkom] žup.[nom] uredu, uruči mu, a ovaj primi, službeno pribilježi, akt pomno stavi u arhiv župe, a donosiocu za njega i njegove izda potvrdu, da je primljen i da se unaprvu ima smatrati ko član katol.[ičke] crkve.⁶²

Takova potvrda župskog ureda pred oblastima vrijedi za imatnika potvrde ko da je već katolik i ako još traje katehumenat.

4. Nastup duhovnika prema konvertitima mora biti ne samo susretljiv nego pun najbolje volje; očinski, utješiv, poučan sa prelazom ništa nova da ne čini, jer što je ili što su imali i vjerovali, imaju, nalaze u katol.[ičkoj] sv. crkvi."

Mišić potom upozorava kako katekumenima treba istaknuti zajedničku vjeru kršćana Grčkoistočne i Rimske crkve i poučiti ih nekim molitvama. Uviđavnosti župnika prepušta odluku o trajanju katekumenata. Savjetuje da to bude šest mjeseci, a iznimno tri mjeseca. Tek nakon završetka tog razdoblja katekumeni, koji ustraju, prelaze na katolicizam izgovaranjem ispovijesti vjere pred barem dva svjedoka.

Za trajanja katekumenata zajedno s drugim katolicima oni neka dolaze u crkvu na Misu i pobožnosti ali se na ispovijed, osim u izvanrednim slučajevima, mogu pripustiti tek šest mjeseci nakon što najave prijelaz u Katoličku crkvu. A kad sve to bude obavljeno, tek tada se obraćenici upisuju u crkvene knjige kao katolici.

U posljednjoj točki svojih uputa Mišić kaže: "Sporna pitanja između istočne u zapadne crkve teška su i za spremna bogoslova. Za neuka zvrka mušica koja samo smeta.⁶³ Radi ovog kod pouke katekumena nipošto ne spominjati razliku, nego apodiktčki kazati: nejma razlike, košto i uistinu nejma, osim u glavi koja hotimice hoće da razdvaja."

Na upite pojedinih župnika, koji su mu se narednih dana obraćali za pojašnjenja, odgovarao je u duhu navedenih odredaba.⁶⁴

⁶² Boldirano u izvorniku.

⁶³ Boldirano u izvorniku.

⁶⁴ Usp. ABOM, br. 864/1941. od 13. srpnja 1941. – Ovo je Mišićev odgovor župniku u Trebinje koji ga je, dopisom od 12. srpnja, pitao kako da se ponaša u novim prilikama. Nažalost, upit trebinjskoga župnika nije sačuvan jer je sav arhiv Biskupskoga ordinarijata u Mostaru od godine 1941. do 1948. (uključivo) komunistička vlast zaplijenila 1948. godine na dan hapšenja biskupa Petra Čule, i nikada ga nije vratila. Međutim, ovih nekoliko dokumenata ovdje se može koristiti zato što su njihove kopije sačuvane u privatnoj ostavštini biskupa Mišića.

2.9. Dva pisma nadbiskupu Stepincu

S obzirom na to da su već na početku ljeta 1941. godine neki hrvatski vojnici slani na istočnu frontu u Rusiju, Mišić je 11. srpnja pisao zagrebačkom nadbiskupu Alojziju Stepincu da, kao predsjednik Biskupske konferencije, poradi na nadležnim mjestima "da se s katoličkim vojnicima ko duhovnik koji katolički svećenik Hrvat pošalje". Osim toga, pisao je također: "Da smo saglasni i u koliko smo u preteškim pitanjima sadašnjice šaljem amošnje dvije upute na pastvu. Vidjet ćete stav što ga zauzimamo glede nešto težih prilika i pitanja sadašnjice. Ne bi zgorega bilo da smo svi Ordinariji u našoj Nezavisnoj Državi Hrvatskoj u postupu jedinstveni i jednosmjerni, da znamo kako ovdje ili onde, da nije svak po svom, nego svi u duhu Božje milosti, s.[vete] prudencije ko jedan.

Ozbiljna vremena traže jedinstvo; jedinstven nastup."⁶⁵

Jedna od dviju "uputa na pastvu", koje spominje Mišić kao poslane u Zagreb, sigurno je bila ona o prijelazima od 8. srpnja iste godine ali koja bi to bila druga uputa, za sada, nažalost, nije moguće ustanoviti.

Mišić je Stepincu pisao i nešto kasnije. Tražio je pomoć u zaštiti obraćenika na katoličku vjeru, no datum toga pisma nije poznat. Za njega se saznaje iz Stepinčeva dopisa od 11. rujna 1941., poslanoga ministru unutrašnjih poslova dr. Andriji Artukoviću, u kojemu zagrebački nadbiskup kaže: "Slobodan sam poslati Vam pismo, koje sam primio od preuzv.[išenoga] biskupa mostarskog A.[lojzija] Mišića, s prilogom ./.. Radi se o bivšim pravoslavicima, koji su prešli u katoličku Crkvu, ali su odvedeni u koncentracioni logor. Preuzvišeni Mišić ih preporučuje da se puste na slobodu."⁶⁶

2.10. Prvo pismo Biskupskoj konferenciji

Značajno je Mišićevo izvješće na dvije gusto tipkane stranice koje je 18. kolovoza 1941. poslao u Zagreb, "Predsjedništvu biskupskih

⁶⁵ ABOM, br. 850/1941. od 11. srpnja 1941.

⁶⁶ ABOM, Mišićeva pisana ostavština. – Ovo je kopija dokumenta iz arhiva Biskupske konferencije u Zagrebu koji ondje ima br. 166/BK-1941. a na njegovoj poledini rukom je zabilježeno: "Obavijest o tom poslana Pr.[euzvišenom] Mišiću 11. IX. 1941." a u potpisu stoji "Š".

konferencija N.D.H.”.⁶⁷ Na početku kaže kako su i društvene i crkvene prilike vrlo teške, ali “dosta veliki dio grkoistočnjaka u mostarskoj biskupiji sklon je da pređe na sv. katoličku vjeru”. Podsjeća zatim na svoju okružnicu od 8. srpnja, za koju veli da ju je već ranije poslao u Zagreb te nastavlja: “Viša državna oblast Zagreb izdala je više uputa na podčinjene oblasti o prelazu na drugu vjeru. Primjerak tih uputa dostavlja redovito Ordinarijatima.

Stvarno a i po smjeru te upute nijesu takove, da bi odgovarale opće dobroj stvari sv. Crkve pa ni države.”

U nastavku donosi broj pripadnika pojedine konfesije u BiH i ponavlja neke svoje ideje koje su na prethodnim stranicama već preuzete iz “Kronike biskupije”. Iz tog pisma je jasno kako Mišić o muslimanima ima loše mišljenje i u njih uopće nema povjerenja⁶⁸ dok je prema pravoslavicima istodobno nešto manje kritičan.⁶⁹

Zgodnim državnim gestama i promišljenim radom Crkve, nastavlja Mišić, moglo bi se, posebice kad se radi o pravoslavnim seljacima, “puno dobra postići u korist hrvatstva i sv. katoličke stvari”. Naime, kao što su nekoć davno katolici u trebinjskom dijelu

⁶⁷ ABOM, Mišićeva pisana ostavština. – Dio ove Mišićeve okružnice objavljen je na nekoliko strana. Usp. Krišto Jure, Katolička crkva i Nezavisna država Hrvatska 1941.-1945. Dokumenti, str. 92-93.

⁶⁸ “Muhamedanci su od davnina do danas povlašteni elemenat. Pametno je i državnički, da ih se ne gura od sebe. Bolje da su uz katolike nego proti, ali ko jedna skupina s katolicima, jer su brojčano jači, pogibeljni. Traže za sebe koristi na štetu sv. katoličke stvari. Negdašnji bosanski sabor pruža za ovo živu sliku.

Muslimani uopće nisu jake kičme, ni stanac kamen po značaju. Povjesno rekrutiraju se iz Patarena. U prošlosti, ako je negda koji ban ili kralj BH bio natrušen patarenstvom, udarili su u patarenstvo. Došla druga trublja, izmijenile se smjernice, prevladali pogledi u katolički smjer. Došo Azijat, oglasila se Muhamedova trublja, postali muhamedanci. Došla Austrija, nitko veći Austrijanac od muhamedanaca. Najmanja stvar, njima ako je nepovoljna, bune se; ne valja Austrija. Došla Srbija, svi muhamedanci za Srbe. Čak konvikte za njihovu žensku djecu otvaraju u Beogradu. Došla naša hrvatska država, odmah Hrvati.

Muhamedanci u razgovoru s katolicima govore: Vi Hrvati i mi muhamedanci. Znači muhamedanac je ko musliman samo protivnik hrvatske države, katolik je nacionalno Hrvat. Muhamedanac je jedno kmezavo dijete. Treba ga miziti, gladiti. Ne podaj mu, što traži, više, buči. Sva prošlost svjedoči, muhamedanac okreće se prema vremenu. Muhamedanac je Pataren, Turčin, Austrijanac, Srbin, Hrvat. Prema povremenom interesu, koji je njemu mjerodavan.”

⁶⁹ “Bizant ko i muhamedanac jednaki su. Oba jurišaju na katoličanstvo. Muhamedanac mrzi katolika ko Bizant Rim. Ipak su bliže i lakše veze s Bizantom, nego s Muhamedovom Mekom. Krist spaja, Muhamed ruši. Ja osobno prigodom sv. ispovijedi u masama doživljavao sam, da mi je došao na sv. ispovijed čisti pravi grkoistočnjak. Dakle bliže nam je.”

Hercegovine prešli na pravoslavlje jer su bili ostali bez duhovnih pastira, koje je državna vlast rastjerala, tako bi sada "kad sljedbenici grkoistočne crkve gube sveštenike, učitelje, ostaju bez vodja, što je negda bilo s katolicima, bit će sada sa grkoistočnim. Ostat će bez svećenika, postat će katolici". Time bi katolici iz stanja manjine mogli postati društvena većina, te nastavlja:

"Božjom milosti sada ko nigda prvo zgoda je, da pomognemo hrvatstvu, spasimo bezbrojne duše, ljude dobre volje, a to su dobroćudni seljaci, koji živu pomiješano s katolicima. Poznaju katolike, a katolici njih. Prijelaz je vrlo zgodan i lagan.

Nažalost vlasti uzanim pogledima nehotice smetaju hrvatsku i katoličku sv. stvar. Nijesu krivi vrhovi. Umješalo se svašto: mlado, nespremno, beziskusno; mjesto pameti i razbora – vatra, sila, – nije čudo, da su od toga za hrvatsku i katoličku stvar nezgodne posljedice.

Potpisani uputama na dušobrižno svećenstvo od 8. VII. 1941. izjavio je, kod konverzija nuždan je veći oprez; posebno suzdržljivost prema izvjesnim osobama, na pr.[imjer] sveštenečka lica, učitelji, gradski sumnjivi, naobraženiji, imućniji krugovi, gdje se razborito pribojava dvomišljenost, – prema drugima: na pr.[imjer] zemljoradnicima po selima, običnim gradskim licima, radnicima, obrtnicima – susretljivi, koliko je više moguće.

Crkva sveta želi i radi, da se niko ne izgubi, da se svi spase, ali ne podaje se ukrivom prozelitizmu. Moli i djeluje, ali sve promišljeno. Sa razborom promiče hrvatsku u katoličku svetu stvar. U svom radu i nastupima sv. crkva drži u vidu državne propise i uredbe. Medjuto mnoge nastrane pojave stanovitih vlasnih funkcionera izazivaju zabrinutost, štete hrvatskoj i katoličkoj svetoj stvari.

U mnogim župama biskupije Mostar na pr.[imjer] Duvno polje, pa Stolac, Klepci, Goranci, Gradac i t.[ako] d.[alje] vrlo čestiti seljaci grkoistočne vjere, što pomiješano žive s katolicima, prijavili su se u Katoličku Crkvu; idu sv. misi, uče katolički vjeronauk, krštavaju djecu, – nametnici izdaju naredbe dok su novoobraćenici još u crkvi kod sv. mise, hvataju ih, staro-mlado, muško-žensko, gone ko roblje... do malo u masama u vječnosti...⁷⁰

⁷⁰ Točkice na oba mjesta u ovoj rečenici nalaze se u izvornom Mišićevu tipkopisu. To su jedine točkice koje je Mišić napisao, a u Mišićevu izvorniku nema nikakva naglašavanja koje se poslije pojavilo kod objavljivanja dijelova ove okružnice. Usp. J. Krišto, Katolička crkva i Nezavisna država Hrvatska 1941.-1945. Dokumenti, str. 92-93.

To nije u korist hrvatskoj ni katoličkoj sv. stvari. Iza nekoliko godina, svak i svi osudjivat će ovakav nepromišljen rad i djelovanje, a u sadašnjici propušćamo vrlo lijepe zgode i prilike, da ih iskoristimo u dobro hrvatske i svete katoličke stvari. Od manjine da postanemo u BH većina. Da ne gledamo milosti iz tuđe ruke, nego da mi dijelimo milosti.

Ovo smatram ko svetu i uzvišenu našu stvar, stoga je preuzvišenom Presidijumu dojavljujem u interesu hrvatstva i katoličanstva, da sve poduzmemo, kako je najbolje poradimo, kobne posljedice prepriječimo, dobroj stvari put poravnamo, tim hrvatstvu i katoličanstvu sretnija vremena osiguramo.

Ne treba biti veliki optimista, ali toliko zdrava pamet, hladan sud i pogled donose: sa nastranim patarenima-muhamedancima za 200 godina ništa koristi u svakom pogledu, – sa grkoistočnim, nama vrlo blizim, najdulje 20-30 godina najdivniji izgledi.”

2.11. Stradanje katoličkih i pravoslavnih svećenika

Za vrijeme Drugoga svjetskoga rata i neposredno poslije njega (1941.-1952.) smrtno je stradao 71 katolički svećenik iz Hercegovine no svi su izgubili živote nakon smrti biskupa Mišića⁷¹ pa se njihova imena zato ovdje ne navode. S druge strane, prema podacima i poimeničnom popisu ubijenih, u srpsko-pravoslavnoj eparhiji zahumsko-hercegovačkoj od 1941. do 1953. godine smrtno je stradalo 27 pravoslavnih svećenika, od kojih su partizani ubili četvoricu: godine 1941. trojicu subraće manastira Duži: Evgenija Černjevskoga, Mihaila Sokolova i Petra (?) te 1953. godine subrata manastira Tvrdoš Savu Lisjaka.⁷² Ustaše su ubili 23 svećenika, a svi su stradali tijekom 1941. godine. Bili su to: paroh u Stocu Dušan S. Blagoje, vjeroučitelj u Gacku Vidak Višnjevac, arhijerejski zamjenik u Mostaru Jefto M. Vujović, monah u Žitomisliću Dositej Vukićević,

⁷¹ Usp. Anto Baković, *Stradanja Crkve u Hrvata u Drugom svjetskom ratu. Svećenici – žrtve rata i poraća*, Zagreb 1994. (passim); R. Perić, *Da im spomen očuvamo*, (passim); A. Nikić, *Hercegovački franjevački mučenici 1524.-1945.*, Mostar, 1992. (passim); A. Nikić, *Lučonoše naše vjere i uljudbe – mrtvoslovnik hercegovačkih fratarara*, Mostar, 2004., passim; T. Vukšić, *U potrazi za svecima*, u: *Crkva na kamenu 8-9/2005.*, str.16-19; Goluža Božo (ur.), *Svjedoci vjere i rodoljublja*, Mostar, 2005.

⁷² Usp. Velibor V. Džomić, *Stradanje srpske Crkve od komunista*, Cetinje, 1997., str. 115-116 i 278.

monah u Žitomisliću Konstantin Vučurović, paroh u Mostaru Vladimir Gvoždenović, paroh u Mostaru Vlado Grozdanović, iguman Žitomislića Ilarion Deretić, paroh u Mostaru Pero Dejanović, paroh u Kifinu Selu Bogdan Đogović, paroh u Metkoviću Vasilije Kovačina, vojni svećenik u Mostaru Dušan Krnjević, paroh u Pocrnju kod Ljubinja Stavro (Stanko) Manastirlić, paroh u Dabru Vojislav Medan, paroh u Duvnu Sevastijan Milovanović, paroh u Mostaru Vukašin Petković, paroh u Mostaru Petar Pejanović, monah u Žitomisliću Makarije Pejak, paroh u Mostaru Ognjen Radić, paroh u Avtovcu kod Gacka Spiridon Starović, paroh u Mostaru Petar Stojanović, paroh u Čapljini Ljubomir M. Hajdinović i paroh u Dračevu kod Ljubinja Božidar Šarenac. Iste godine ubijena su i dva đakona: vjeroučitelj u Mostaru Dušan Aškrabić i tajnik crkvenoga suda u Mostaru Vladimir Čejović; dva bogoslova: Branko Bilanović i Marko Prodanović, jedan student teologije: Drago Ristanović, i jedan iskušenik manastira Žitomislić: Novak Okiljević.⁷³ Iste godine protjeran je u Srbiju vladika Nikolaj Jokanović, koji je umro u Soko Banji 26. ožujka 1943.⁷⁴

2.12. Drugo Mišićevo pismo Biskupskoj konferenciji

Za 17. studenoga 1941. bilo je zakazano zasjedanje Biskupske konferencije na koje je pozvan i Mišić. No, kako nije mogao putovati u Zagreb, 7. studenoga napisao je izvješće "Preuzvišenom predsjedništvu Biskupskih konferencija N. D. H." na nešto manje od stranice i pol gusto tipkanoga teksta.⁷⁵ Nakon isprike zbog nedolaska,

⁷³ Usp. V. V. Džomić, Ustaški zločini nad srbskim sveštenicima, Cetinje, 1995. (passim) (www.rastko.org.yu/). - Međutim, prema službenom Izvještaju koji je 1947. priređen za redovno zasjedanje Svetog arhijerejskog sabora SPC, a koji je priredio Atanasije Jevtić i objavio ga 1990. godine s naslovom Srpska Crkva u Drugom svetskom ratu, u Zahumsko-hercegovačkoj eparhiji stradao je 31 svećenik od kojih su Nijemci ubili jednoga, ustaše 24 i partizani 6. No, taj izvještaj uz spomenute brojeve ne donosi nijedno ime ubijenoga svećenika. A budući da je Jevtić recenzent obiju navedenih Džomićevih knjiga, koje su tiskane 1995. i 1997., Džomićeva brojka s imenima i kratkim životopisom svakoga od 27 stradalih svećenika time se nameće kao prihvaćena i od Jevtića. Usp. www.rastko.org.yu/.

⁷⁴ Usp. Sava (episkop šumadijski), Srpski jerarsi od devetog do dvadesetog veka, Beograd, 1996., str. 377-378; "Blaženo upokojeni Nikolaj, episkop zahumsko-hercegovački", u: Glasnik Srpske pravoslavne crkve, Beograd, 1943., str. 38-39; V. V. Džomić, Ustaški zločini nad srbskim sveštenicima.

⁷⁵ ABOM, Mišićeva pisana ostavština. - Primjerak ovoga dokumenta u Mostaru je kopija iz arhiva Biskupske konferencije u Zagrebu gdje je on zaveden pod br. 217/BK-1941. Na njemu je u Zagrebu rukom zabilježeno također: "Primljeno 17.

svoj uvod zaključuje: "Prilike su da ne mogu." A, izostavivši redak i pol zaključnoga pozdrava, cijeli Mišićev dopis – kao i obično, na dosta lošem jeziku – glasi: "Glede prelaza s drugih vjera na katolicizam, posebno o pitanju shizme za moju biskupiju ovo izvješćujem:

- Jedno vrijeme bio je izgled da će veliki broj šizmatika preći u zajednicu katoličke Crkve; međutim, postavljeni za stožernike i logornike zloupotrebili su položaj, iskoristili nastrane instikte masa, podražili slabije ljudske strane, da je strahota šta je iz toga proizašlo. Suprot lijeka nigdje...⁷⁶

Ljude se hvatalo ko zvjerinje. Klalo, ubijalo, – žive u ponor bacalo. Ženske, majke s djecom, odrasle djevojke, djecu žensku i mušku bacali su u jame.

Podžupan u Mostaru g.[ospodin] Baljić muhamedanac, javno izgovara, ko činovnik, mora bi da šuti ne da telali, da je u Ljubinju samo u jednu jamu 700 šizmatika bačeno. Od Mostara i Čapljine odvezla je željeznica šest punih vagona žena, majka i djevojaka, djece ispod deset godina do stanice Šurmanci, gdje su izvagonirani, odvedeni u brda, žive matere s djecom bacali u duboke propunte. Sve je strmoglavljeno i ubijeno. U župi Klepci iz okolnih sela N. N. 3.700 šizmatika ubijeno je. Jadnici, bili su mirni. Dalje ne nabrajam. Predaleko bih otišao. U samom gradu Mostaru na stotine ih je vezalo, odvodilo izvan grada pa ko živine ubijali. Došlo napokon preseljavanje masa u Srbiju. Moraju ostaviti sve, samo 50 kg ponijeti sobom, prisilno odlaze. Jauk, plač, žalost, – bježanje u sve strane, čak i Musoliniju u Rim otišla deputacija. Šta su govorili, tražili, može se misliti i naslućivati. Pošljedica bila, nova talijanska okupacija Hercegovine.

Talijani novo došli preuzeli svu vlast vojnu i gradjansku. Šizmatičke crkve odmah novo oživjele. Sveštenici, popovi dotle prikriveni, slobodno se pojavili. Talijani prema Srbima skloni, umiljati.

Katol.[ička] Crkva nije za nasilja. Osudjuje ga i osudila ga je i ovaj put. Ali upadan je prijelaz u krajnosti. Nova okupatorna vlast prema Srbima odmah počela umiljato, – prema mirnim katolicima oštro: – zatvorima, čak strijeljanjem.

XI. 1941. (Priklopiti aktu 166).“ – Veći dio ovoga Mišićeva izvještaja već je poznat znanstvenoj javnosti. Usp. J. Krišto, Katolička crkva i Nezavisna država Hrvatska 1941.-1945. Dokumenti, str. 108-109.

⁷⁶ Ove točkice nalaze su u Mišićevu izvornom tipkopisu.

Razumije se, razbježali se na sve strane stožernici, logornici, silnici i t.[ako] d.[alje] Za silnike platila sirotinja.

Nije čudo da je usljed ovako nesretnih prilika pitanje prelaza šizme na katolicizam u Hercegovini do kraja stradao. Krvološtvo stožernika, logornika, divljaštvo pojedinih, nerazumijevanje viših oblasnika, teško je škodilo nesamo vjerskom nego i nacijskom dobru.

Da je g.[ospodin] Bog dao pozvanima uvidjavnost, razbor; da je spretnije, gladje, zgodimice provadjano pitanje prelaza na katolicizam, umnožio bi se broj katolika barem za jedno pet do šest stotina hiljada. Toliko treba B.[osni] H.[ercegovini] da od 700.000 tisuća [?] skoči na jedan milijon i tri stotine tisuća, – tako postane relativna većina.

Manjina ne smije biti nasilna. Spretno mora vijugati. Ko hoće da postane snažan mora biti pametan, oprezan, smišljen u porabi sreštava, koja bi mogla dovesti do cilja. Bahatost gubi i ono što imaš.

Uz poznate nezadovoljnike i muhamedanci digli glave u B.[osni] H.[ercegovini]. Muhamedanci su opće nacijski nesvijesni. Stoljećima naučili su ne raditi, olako živiti. Izgubili stare posjede i položaje. Spor Hrvata i Srba gledaju da iskoriste u svoju korist. Kažu: – trebaju nas jedni i drugi, – koristimo se!

U sadanjim teškim okolnostima nužda je da su muhamedanci na strani Hrvata. To je nužni imperativ državničke uvidjavnosti.

Treba dakle prema muhamedancima opreza i obzira, da su uz Hrvate a ne protiv, – ama, jer je kod njih nacijska svijest niska, naročito kod njihove mase, pa i sama inteligencija radi obiteljskih prilika bliže su Kemal paši, Carigradu nego Zagrebu, – ne smijemo se u njih odveć pouzdavati. Ko orijentalci oni materijalno licitiraju.

Svačiji su. Vjerski zagriženi, antikršćani, – stoga, štediti ih, ali vele se u njih ne pouzdavati.

Medjutim, iako je izmedju Hrvata i Srba velika pukotina, jaz, ipak nije takova i tolika kolika izmedju kršćana i muhamedanaca. Vjera u gosp.[odina] Krista Spasa veže oboje. Krist g.[ospodin] bio je razlog, da su mase šizme prijavile se u katol.[ičku] Crkvu, a ne Muhamedu. Ovo je značajno. Što nije uspjela unija, kako je izgledalo, krivo je nasilno ubijanje.

Moje je mišljenje, ne silom i nasiljem, ne ubijanjem majka s djecom, ni bacanjem muških u jame, nego pametno izrabiti okolnosti, promišljeno i s razborom nastupati, Bogu se moliti, to su srestva koja sigurno dušama vječnost u nebu, hrvatskom narodu budućnost."

2.13. Pomoć sirotinji i molitva za mir

Zbog ratnih stradanja povećao se broj izbjeglica i sirotinje. Stoga je država 29. rujna 1941. osnovala humanitarnu organizaciju "Pomoć". Pridružujući se nastojanjima da se pomogne potrebitima, biskup Mišić je posebnom okružnicom od 17. prosinca iste godine (br. 1387/1941.) obavijestio vjernike da je zadaća ove organizacije "pomagati siromašne i potrebite na cjelokupnom području Nezavisne Države Hrvatske, osobito u zimskim mjesecima". I zapovjedio je: "Kako je katolička Crkva uvijek kroz sva vremena materijalno i moralno pomagala svaku pa i najmanju zadaću kršćanske ljubavi i milosrđa, to ovim naređujemo svim veleč.[asnim] župskim uredima, da u crkvi sa oltara vjernicima protumače, što je 'Pomoć' i koja joj je svrha, da ih potaknu da i oni pojedino što djelotvornije sudjeluju u djelatnosti 'Pomoć', za koju se pobiru darovi odmah i traje dalje do 31. III. 1942."⁷⁷

Budući da nije bilo nikakvih naznaka da rat ide kraju, a budući da je svijet, kako je pisao Mišić, "uronio u ratni metež toliko, koliko nikada do sada, odkada postoji svijet", on se 15. siječnja 1942. obratio "Katoličkom dušobrižnom svećenstvu i vjernicima" (br. 120/1942) pozivom na javnu molitvu za mir. Pisao je: "Stoga naređujemo da vel.[ečasni] oci svećenici dnevno u sv. misi, kad god to dopuštaju crkveni propisi uz obavezne molitve uzimaju i molitvu pro pace."⁷⁸ Kod svih pučkih sv. misa svećenik isto pred vjernicima neka izmoli tri Očenaša, Zdravo Marije i Slava Ocu za mir, a kod kuća na večer i ujutro neka vjernici kod zajedničkih običajnih molitava neizostavno mole koji Očenaš pa i krunicu za mir. Tako blažimo Božje moćno veličanstvo, da dobijemo željeni mir, da prestane krvoproliće i umanji se broj ratne sirotne djece, ratnih sakataja, udovica, uciviljenih roditelja, poništenih kuća i ognjišta."⁷⁹

2.14. Prosvjed talijanskom generalu

Nakon što su učestali zločini, talijanska vojska se u ljeto 1941. godine vratila u Mostar i ponovno preuzela vlast. Kako bi

⁷⁷ "Katoličkim župskim uredima", u: Kršćanska obitelj 1/1942., str. 22.

⁷⁸ Pro pace latinski znači za mir.

⁷⁹ "Katoličkom dušobrižnom svećenstvu i vjernicima", u: Kršćanska obitelj 2/1942., str. 33-34.

smirili uzavrelu situaciju, hapsili su neke Hrvate (npr. predstojnika kotara Ljubinje, jednoga činovnika u Mostaru). Često su bili previše strogi, no, nažalost, o talijanskom nasilju iz tih dana premalo se može napisati zbog toga što nikada nije vraćen arhiv Biskupskog ordinarijata. Pa ipak, iz "Kronike biskupije" se saznaje da su Talijani u Lištici strijeljali čak četvoricu ljudi zato što su u kućama imali pištolj.⁸⁰ A jedini sačuvani dokument svjedoči da su Talijani zbog nečega uhapsili Nikolu Bogdana iz Hrasna pa je njegov župnik molio biskupa Mišića da posreduje kod talijanskoga vicekonzula u Mostaru što je ovaj i učinio 24. prosinca 1941. ne bi li ga spasio.⁸¹

Tako je sada uslijedilo razdoblje protežiranja Srba i progona Hrvata.

Prema ugovoru što su ga 22. kolovoza potpisale vlasti Italije i NDH, Talijani su 7. rujna 1941. ponovno preuzeli vlast nad Hercegovinom. Prema tome dogovoru talijanska vojska se obvezala osigurati mir i red te sigurnost života i posjeda. Nakon toga međutim, zaredala su se hapšenja, progoni i stradanja katolika. Stvari su tekle tako da katoličko stanovništvo nikako nije moglo biti zadovoljno. Stoga je biskup Mišić 12. prosinca 1941. napisao prosvjedno pismo talijanskom generalu, zapovjedniku talijanske vojske, koje je sutradan prevedeno na talijanski.⁸² U tom dopisu Mišić veli da

⁸⁰ Usp. ABOM, "Kronika biskupije", str. 317. – Strijeljani su činovnici Đoko Mladenov i Ante Gadžo, trgovac Petar Draškić i vozač Ivan Sopta.

⁸¹ ABOM, 1410/1941. od 24. prosinca 1941. – Mišić je pisao vicekonzulatu Kraljevine Italije: "U privitku čast je dostaviti izvještaj župnika sela Hrasno, kojim posvjedočava službeno da je Nikola Bogdan čestiti čovjek, da nije četnik, komunista ili urotnik, nego dobar hrvatski rodoljub, pošten i vrijedan državni podanik.

Župa Hrasno leži na granici, koja dijeli u Hercegovini katolički živalj od šizmatičkog. Seljacima katolicima sela Hrasno neprestano stižu prijete od četnika i komunista, da će oni doći u Hrasno i sve katolike pobiti, a kuće im popaliti.

Tamošnji katolički svijet je zdvojan, jer nemaju obrane, a izloženi su očitoj pogibelji. Upravo bi grozno odjeknulo među Hrvatima katolicima, kad bi još i talijanske vlasti počeli primjenjivati represalije protiv stanovnicima sela Hrasna, mjesto da ih zaštititi i osigura od napadaja sa strane četnika i komunista.

Biskupskom Ordinarijatu je stoga čast najljepše umoliti g.[ospodina] Vicekonzula, da sve poduzme, kako bi spasio siromašnoga ali poštenog Hrvata katolika Nikolu Bogdana, jer bi time mnogo doprinio učvršćivanju prijateljstva među Talijanskim i Hrvatskim narodom ovih krajeva."

⁸² Usp. ABOM, Mišićeva pisana ostavština. – Pismo na hrvatskome nosi datum od 12. prosinca, a na talijanskom od 13. prosinca 1941. Obje verzije pisma, i hrvatska i talijanska, sačuvane su. Uspoređujući ih, nije teško zapaziti da se u nekim sitnim pojedinostima razlikuju. To je sigurno zato što je pismo u ta dva dana barem isto toliko puta redigirano i što je na njemu radilo nekoliko osoba. Međutim, danas je nemoguće ustanoviti tko je sve pomagao već bolesnome Mišiću oko sastavljanja i prevođenja ovoga dopisa.

kao biskup i zakoniti predstavnik hercegovačkih katolika sa žalošću mora kazati da već dulje vrijeme talijanska vojska ne ispunjava očekivanja katolika. Muškarce, žene i djecu revolucionari kupe, odvođe ih u planinska skrovišta te moraju biti skupo otkupljeni ili im se oduzima život. Krade se krupna i sitna stoka, hrana, pale se kuće. Četnici i revolucionari po selima posvuda čine pokolje. Tako se dogodilo da je u župi Glavatičevo, u kotaru Konjic, u kojemu talijanska vojska ima sjedište, sve spaljeno, pobijeno i protjerano. Jedan hrvatski policajac je ispečen, župnik je pobjegao a talijanska vojska do danas nije uspostavila normalno stanje.

Isto se dogodilo u selu Dubljanima u župi Ravno, u čijem središtu ista vojska ima sjedište. Cijelo je selo opljačkano i spaljeno, neki ljudi ubijeni. Pljačka se dogodila i u selu Žuborinu u župi Blagaju, nadomak Mostaru. U Nevesinju, gdje vojska također ima sjedište, žene i djecu odvođe i drže ih kao taoce. U okolici Nevesinja pljačkaju mnoge katolike, koji su prisiljeni zimi tražiti gdje bi se sakrili. Iako je stanje zaista žalosno, Mišić napominje kako katolici nisu protiv talijanskoga naroda te podsjeća na 16. travnja, kad su katolici svečano dočekali Talijane dok su ulazili u Mostar. Međutim, danas se katolici moraju skrivati čak kod nekih muslimana po selima. Potom Mišić kaže kako je osnovni razlog stradanja katolika u tome što su oni, vjerujući dogovoru talijanskih i hrvatskih vlasti koji je stupio na snagu 7. rujna, predali oružje civilnim i vojnim vlastima. Tako se dogodilo da su katolici u ovom času razoružani, a pravoslavci naoružani. Sve u svemu, katolici, koji su imali povjerenja u dana obećanja, prevareni su te im je potrebna pomoć i zaštita. Svoje pismo Mišić zaključuje: "Alternativa postoji: ili im pomoći ili ih naoružati. Drugoga rješenja nema."⁸³

Mišić je 14. prosinca 1941. osobno bio kod spomenutoga generala i predao mu pismo. Saznaje se to iz Biskupova drugoga pisma, koje je istoga dana uputio poglavniku Anti Paveliću uz koje je priložio i prijepis dopisa talijanskom generalu. Kaže: "Prisiljen okolnostima opetovno dolazim i iznosim amošnje jade Hrvata katolika. Ko nadpastir ne mogu gledati da plaču i trpe a da bih ja pri tom ostao drven i bez osjećanja prema jadnicima: – ugroženim na životu, slobodi i obiteljskoj časti. –

Primoran, danas 14. pros.[inca] 1941. bio sam kod generala talijanske okupatorne vojne oblasti u Mostaru i predao mu potpisanu

⁸³ Usp. ABOM, Mišićeva pisana ostavština. – "L'alternativa vi è: o soccorrerne, o armarne. L'altra soluzione non c'è ne."

spomenicu o jadima što ih moji vjernici Hrvati katolici u Hercegovini od raznih narušitelja reda i mira trpe bez obrane, – osudjeni trajno da trpe i snose smrtne jade.

Spomenicu što sam je po dužnosti Generalu talijanske vojske uručio, u prepisu Vam šaljem.”⁸⁴

U nastavku objašnjava da se to odnosi na Konjic, Ulog i Nevesinje prema Foči te na područje uz Popovo polje, prema Ljubinju. Potom ukratko opisuje kako su nekada davno katolici u tim krajevima bili brojni. Za turskoga vremena njihov se broj smanjio, posebice zbog prelazaka na pravoslavlje, ali su u novije vrijeme opet bili oživjeli, pa zaključuje: “Nažalost, bez krivnje Hrvata katol.[ika] ovaj element sada u navedenim krajevima ugrožen je. Domovi im se spaljuju, majke i djeca ko taoci odvođeni se od kuća, – volovi, krave, ovce i koze otimaju se i odgone, – odličnije prvake ljude usmrćuju.

Talijanska okupatorska vlast vojnički u posjedu drži one krajeve. Trebalo bi dok je talijanska vojska u onim krajevima da katol.[ici] Hrvati budu mirni i sigurni za svoj život. Talijanska okupatorska vlast pod najtežim kaznama oduzima katolicima Hrvatima oružje. Hrvati bez otpora predaju oružje. Nažalost, što biva? Katolicima se oduzima oružje, – ko ga ne preda, strijelja se. Dužnost je vlasti kad brani oružje za samoobranu da vlast osigura slobodu, život, imetak. Načelno oduzimati oružje, ne osigurati slobodu života i imovine, znači namjerno izlagati nevine, da ih napadači orobe, kuće i imetak spale, život oduzimaju. Tri četiri oružana čovjeka u stanju su ugroziti cijelo selo i naselje.

Druge nema: – ili oblasno osigurati život i imovinu od napadača, ili oružati domaćine da se sami brane od napadača.

Očaj je do skrajnosti u narodu. Potresa se vjera i pouzdanje u oblasti.”

2.15. Mišićev nasljednik

Nakon Mišićeve smrti 26. ožujka 1942.⁸⁵ papa Pio XII. za njegova nasljednika 15. travnja imenuje dr. Petra Čulu⁸⁶ koji je

⁸⁴ Usp. ABOM, Mišićeva pisana ostavština.

⁸⁵ Usp. M. Perić, Život i rad mostarsko-duvanjskih i trebinjsko-mrkanskih biskupa u zadnjih 100 godina, str. 281-285.

⁸⁶ Usp. A. Luburić – R. Perić, Za kraljevstvo Božje. Život i djelo nadbiskupa Petra Čule, Mostar, 1991.

također, kao što je poznato, tijekom rata više puta reagirao u zaštitu progonjenih. To vrijedi posebice za godinu 1943., kad su četnici, štice od Talijana, počinili velike zločine nad katolicima sjeverno od Mostara. No, ovdje svakako treba napomenuti da je Ministarstvo pravosuđa i bogoštovlja NDH 3. lipnja 1942., tj. mjesec i pol nakon njegova imenovanja za biskupa, na sve župnike u Hercegovini razaslalo dopis (br. 5974-B-1942.) kojim je pokušalo izazvati bojkot novoga biskupa. Taj dopis, koji je potpisao ministar Mirko Puk, a koji nije nastao bez sudjelovanja načelnika u tome ministarstvu, hercegovačkoga franjevca fra Radoslava Glavaša, glasi: "Predmet: Mostar – imenovanje biskupom. Svim župnicima mostarske biskupije. Ovih dana imenovan je mostarskim biskupom g.[ospodin] Dr. Petar Čule, bez pitanja i saslušanja, čak i bez znanja hrvatske državne vlade. Hrvatska državna vlada ne može primiti do znanja takovo imenovanje na području Nezavisne Države Hrvatske, te će prema tome zauzeti svoje stanovište na obrani državnog vrhovništva u svim odnošajima pro foro civili. Ovo vam se stavlja do blagohotnog znanja i ravnanja radi."⁸⁷

Postojanje ovoga dokumenta nije nepoznata činjenica u znanstvenim krugovima, ali je ostalo gotovo nepoznato da su Pavelić i svi koji su tim činom ugrožavali slobodu vršenja crkvene jurisdikcije, snagom kanona 2334 crkvenoga zakona, tada upali u kaznu automatskog izopćenje iz Katoličke crkve. Ali, nakon što je nadbiskup Stepinac pozvao fra Radoslava Glavaša i objasnio mu što su učinili, te zaprijetio da će biti udareni javnim izopćenjem, poglavnik, ministar pravosuđa i sam Glavaš,⁸⁸ popustili su i odustali od primjene državnih sankcija prema Čuli pa se stvar poslije primirila.

Zaključak

Usprkos tome što, nažalost, pristup dokumentima, koji su se slijevali u mostarski Biskupski ordinarijat, nije moguć jer nije poznato ni jesu li sačuvani, kao ni to gdje se nalaze ako nisu uništeni, ipak

⁸⁷ "Zavrslame oko jubileja biskupa Čule", u: Crkva na kamenu 7-8/1982., str. 2.

⁸⁸ Usp. J. Krišto, Katolička crkva i Nezavisna država Hrvatska 1941.-1945., str. 102. – Izvor ove informacije je izvješće francuskoga konzula u Zagrebu, poslano 29. lipnja 1942. predsjedniku francuske vlade. Usp. J. Krišto, Katolička crkva i Nezavisna država Hrvatska 1941.-1945. Dokumenti, str. 193.

je bilo moguće na osnovi sačuvanih zapisa složiti sliku o djelovanju biskupa Mišića u ratnim prilikama do travnja 1942. godine. No, ovaj prikaz, zbog već spomenutih razloga, sigurno nije cjelovit pa će ga trebati dopunjavati budu li pronađeni dosad nepoznati dokumenti. Vjerojatnije je, međutim, da neće doći do takvih otkrića koja bi mogla dovesti u pitanje išta od ovdje napisanoga.

Iz prikupljene dokumentacije jasno proizlazi da se Mišić radovao uspostavi hrvatske države, da je pozdravio njezino osnivanje i da je želio napredak svih njezinih stanovnika. Držao je potrebnim i mudrim da se od muslimana i pravoslavaca ne stvaraju neprijatelji, ali je na osnovi iskustva smatrao da ne treba imati veliko povjerenje ni u jedne ni u druge, a osobito u muslimane. Na početku rata se prilično naivno ponadao da su prelasci na katoličku vjeru bili iskreni. Smatrao je da bi time mogao ojačati katolički element u BiH ali je odbacivao svaki oblik prozelitizma, tj. primjene nedopuštenih i nemoralnih sredstava. Kad se uvjerio da neki predstavnici vlasti vrše nasilje prema nedužnom pravoslavnom stanovništvu, žestoko je to osudio, prosvjedovao i nastojao zaštititi nedužne. S jednakim gnušanjem je osuđivao nasilje koje su već od početka rata neki Srbi, te nešto kasnije partizani i talijanska vojska, činili nad nevinim hrvatskim katoličkim stanovništvom. Na raznim stranama je tražio da se zaštite nedužni ljudi i njihova imovina, ali, nažalost, malo tko ga je slušao. No, imao je sreću da je umro brzo, pa nije vidio i doživio sve strahote i posljedice velikoga rata.

IL VESCOVO DI MOSTAR ALOJZIJE MIŠIĆ (1912-1942) DURANTE LA SECONDA GUERRA MONDIALE

Riassunto

Quest'articolo, composto da due parti, s'occupa del ruolo del vescovo di Mostar Alojzije Mišić nei due primi anni della Seconda guerra mondiale. Nella prima parte viene descritta brevemente la situazione confessionale nella Bosnia ed Erzegovina e soprattutto lo stato della Chiesa cattolica nell'Erzegovina negli anni prima della guerra.

La seconda parte è dedicata allo stesso vescovo Mišić e al suo operato. Dopo aver ricordato l'inizio della guerra nella sua diocesi, di cui le prime vittime erano proprio i cattolici, viene presentato il suo saluto alla fondazione del nuovo stato croato. Poi, anche se

generalmente aveva poca fiducia negli ortodossi, e nei musulmani invece non fidava per niente, all'inizio sperava che le conversioni al cattolicesimo fossero volontarie. Perciò pubblicò una circolare circa i passaggi.

Dai sacerdoti chiedeva un comportamento prudente nelle circostanze di guerra e l'aiuto ai poveri. Personalmente, o tramite i suoi rappresentanti, protestava contro le persecuzioni dell'innocente popolazione sia ortodossa che cattolica. Allo scopo di proteggere a aiutare questa gente più volte scrisse alle autorità statali, alla Conferenza episcopale di Zagabria e al comando dell'esercito italiano a Mostar.

L'accesso ai documenti della curia diocesana, oggi purtroppo, non è possibile perchè nel 1948 furono sequestrati dalla polizia comunista e mai riportati, così che non è noto neanche se esistono ancora. Però, da quel poco della documentazione, che è salvata e viene conservata in diversi archivi, era possibile comporre l'immagine dell'opera del vescovo Mišić durante la guerra fino all'aprile 1942 quando è morto. Questa descrizione certamente dovrà essere completata, però non è probabile che si troverà qualcosa che potrebbe indurre a delle interpretazioni radicalmente diversa da quanto è stato qui proposto.

La documentazione raccolta testimonia la gioia di Mišić per la fondazione dello stato croato che salutò augurando il progresso dell'intera sua popolazione. Era del parere che bisognava evitare il comportamento che poteva provocare la creazione dell'inimicizia tra la popolazione ortodossa e musulmana verso il nuovo stato. Però, pieno della lunga esperienza personale, non coltivava la fiducia soprattutto nei musulmani. All'inizio della guerra, ingenuamente, credeva nella sincerità dei passaggi al cattolicesimo e nel rafforzamento dell'elemento cattolico. Però, rifiutava ogni tipo del proselitismo religioso.

Quando si è accorto delle ingiustizie commesse dai rappresentanti del governo statale contro la popolazione ortodossa, protestava energicamente e tentava di proteggere gli innocenti. Lo stesso faceva contro le persecuzioni dei cattolici, fatte già dall'inizio della guerra da parte degli ortodossi, dai partigiani di Tito e dall'esercito italiano. Da diverse parti cercava e chiedeva la protezione della gente non colpevole e dei loro beni. Però, purtroppo, pochi lo ubbidirono.